

A LELKI ÉLET FIZIKÁJA.

Több művelt és a pszichofiziológia iránt érdeklődő, de abban nem iskolázott olvasónak, úgy hallottam, nagy nehézséget okozott a múlt év májusában megjelent «Das Grundgesetz alles neuro-psychischen Lebens» című munkám. Ezek a nehézségek részben a műkifejezésekből, részben pedig némely fejtegetések aprólékosságából eredtek. Ily laikus érdeklődők kedvéért írtam meg a következő előadást, a mely könyvem csaknem egész tartalmának kivonata és a mely az olvasónál csak a gimnáziumi műveltséget teszi fel. Ezért öntöttem ezen előadást egy fiatal emberrel, mondjuk egy 8. osztályú gimnazistával, való csevegés formájába. Bármily hibái is legyenek e formának és jelen kivitelének, mégis meg van az az előnye, hogy élénkíti az előadást és hogy lehetővé teszi a megszólított személy saját tudatára való folytonos hivatkozást.

Budapest, 1901. január 5-én.

Azt kérded, kedves Bélám, miről szól utolsó könyvem. A lelki életről. Tudni akarod, mit írok róla. Úgy hiszem, hogy legbelsőbb lényegét jelöltem meg. Neked is kifejthetem; olyan egyszerű, ha egyszer felismertük. Az idén lélektant tanultál a gimnáziumban; nehéz egy tárgy, ugyebár? Három részből állott a könyved, az első a megismerést, a másik az érzést, a harmadik az akarást tárgyalta. Mind a háromban nagy mennyisége foglaltatott a tényeknek, a tételeknek és törvényeknek, de semmi egység, és ezt a sok tény, tételt, törvényt csak nagy bajjal tudtad az eszedben megtartani. Nálam a lelki élet minden jelensége és a lelki élet egésze, sőt még az egész testi és lelki élet is egy és ugyanaz. Ím halljad:

Nézd mindenekelőtt a lelki élet legmagasabb fejleményét: *a tények vagy igazságok tapasztalását*. A mióta először megpillantottad a napvilágot, tömérdek igazságot tapasztaltál. Észrevetted például, hogy a szobában a szék az asztal mellett van,

majd hogy az utcán a zöld ház a piros mellett áll, hogy édes anyád megcsókol, hogy a cseléd meggyújtja a lámpát stb., és ezen észrevételek folytán általános igazságokhoz jutottál, fel egészen a természettörvényekig. Lásd, ezen észrevételeknek az a nyilvánvaló feltételük, hogy ha benned új eszméleti (lelki) állapot támad, ha egy új dolog vagy új tulajdonság gyakorol rád hatást, azaz kelt bensődben mozgást, *a korábbi eszmélet! állapot, vagy a korábbi mozgás tovább tartson, fenmaradjon bensődben*, hogy ilyenképen erezd, hogy a korábbi eszmélet az újabbival, a korábbi mozgás az újabbival *összetalálkozik* és hogy eszméletednek, vagy a benned lefolyó mozgásnak *megváltozása* megy végbe. Sosem vennéd észre azokat a tér- és időbeli viszonyokat, hogy a szék az asztal mellett, a zöld ház a piros mellett van, hogy édes anyád az, a ki megcsókol, hogy a cseléd gyújtja meg a lámpát, ha a szék, a zöld ház megpillantásánál, a csók, a világosság érzésénél nem folyna benned tovább az asztalnak, a piros háznak, anyád képének és a cseléd képének eszmélete, illetőleg mozgása. E nélkül nem volnának térben és időben összefüggő eseményeid. Azt mondod, én poétikus képzeletű öcsém, hogy eszméletednek csak egyes, kiszakított vilámlásai lennének ebben az esetben; nagyon hamar be fogod látni, hogy még ilyen villanásaid sem lennének.

De lásd csak, édes fiam, nemcsak tér- és időbeli viszonyokat *vettél észre* életed folyamán, hanem *egyenlőségeket (hasonlóságokat) és különbségeket* is. Ilyen okos fiúnak, mint te vagy, nem kell behatóan megmagyaráznom, hogy ezek az észrevételek ugyanahhoz a feltételhez vannak kötve, mint az előbbiek. De azt is könnyen beláthatod, hogy azok az előbbi észrevételek vagy ismeretek voltaképpen szintén csak egyenlőségek és különbségek, még pedig tér és időbeli helyzetre vonatkozó egyenlőségek és különbségek, észrevételei vagy ismeretei. Mert, mint mindjárt látni fogod, *semmit sem tudhatunk meg, csak egyenlőséget és különbséget*. Ezt nem látja be sok éleselméjű bölcselő — mint p. o. Mill—, a kik azt hirdetik, hogy minden tudás tér- és időbeli viszonyok, «együttlétezések és egymásra következők» ismerete, s a kik ezek megismerésében nem látják az egyenlő és a különböző felismerésének egy faját, sőt ez utóbbit magát még mint a tudás egy faját sem említik, hanem egészen megfeledkeznek róla. Spencer Herbert is a tudományok osztályozásában a számtant a legáltalánosabb együttlétezések és

egymásrakövetkezések tudományának mondja, holott az az egyenlőség és különbség tudománya.

De mit érnél minden észrevevéssel vagy megtudással, ha nem volna *emlékezeted*, ha édes anyád megpillantásánál nem emlékeznél rá, hogy mindig jót tett veled, a tűz megpillantásánál, hogy érintése fáj, a ház megpillantásánál, hogy lakói vannak és így tovább? *Nos mi egyéb ez az emlékezés, mint hogy*, ha most a korábbi észrevevéshez vagy tapasztaláshoz vagy összetett mozgáshoz képest hiányos, hézagos, vagy megváltozott benyomás hat rád, *a korábbi tapasztalás, a korábbi eszmélet, a korábbi mozgás fenmarad, nem enged, hogy a kettőnek küzdelmét, különbségét, az eszmélet vagy a mozgás változását érzed?*

Hogy idő- és térbeli, hasonlósági és különbségi viszonyok megismerése és hogy az emlékezés *változással szemben való önfentartás*, az nyilvánvaló. De most mélyebbre szállunk. Ugyanis egy ismeret *egyik* eleminek észrevétele, vagy *érzéklete* is ilyen önfentartás. Mert sohasem jutnál el annak tudatához, hogy valami, teszem egy ház, piros, ha minden a világon piros volna, hogy valami sötét, ha előbb a világosság mozgása nem ment volna benned végbe, hogy ez vagy az asztal vagy anya, ha nem ismernél más dolgokat is; mindig csak a különbségnek, a változásnak vagy tudatában a legegyszerűbb érzéklésnél is, — a mely valójában tehát nagyon is összetett — *a mennyiben a korábbi mozgások vagy érzéklések fenmaradnak és az újnak velük való küzdelme, ellenkezése tudatossá lesz*. Látod tehát: hogy ezen önfentartás nélkül az újnak, a változásnak közepette eszméletednek még csak egyes kiszakított villanásai sem volnának. S nemcsak tételeket, viszonyok megismeréseit, törvényeket, a tudománnak ezt az oldalát adja ez az önfentartás, hanem a tudománnak ama másik oldalát, a világ egységességét is, a melyben minden csak egy és ugyanannak válfaja, csak egymásnak válfaja. Sőt ugyanez adja a tudománnak ama harmadik oldalát: a minden tapasztalattól független és feltétlen sarkigazságokat is. Ezek ugyanis különböző eszméleti állapotok vagy érzékletek egymáshoz való viszonyát fejezik ki, a melyeket különös tapasztalat nélkül és feltétleneknek ismerünk fel, éppen mivel valamely eszméleti állapot (p. o. valamely térbeli vagy időpont vagy mennyiség vagy mozgás) már önmagában másokhoz (p. o. az összes többi térbeli vagy időpontokhoz vagy mennyiségekhez, vagy mozgásokhoz) való viszony.

De mire szolgálnak mindezek az érzékletek, tanulások

és emlékezések? Arra, hogy *örömet* szerezzen segítségével, hogy *fájdalom* ellen biztosítsanak, és hogy *életedet fentartsák*. Öröm neked a szép piros házat látni s ezért hasznos tudnod, hogy a zöld mellett kell elhaladnod, hogy a piros elé érkezz; nyomaszt és akadályoz a sötétség és ezért jó tudnod, hogy a cselekedet kell behívnod a lámpa meggyújtása végett. Öröm biztosítása és fájdalom távoltartása: ez haszna összefüggő dolgokról és eseményekről való minden ismeretned és minden érzékletednek. És hogy fájdalmat erezz, ha nincsen benned elég anyag vagy hő, vagy ha túlsokat dolgozol, stb. és örömet az ellenkező esetben, felette szükséges rád nézve, mert ezek *az érzések* jelzik neked a károsat és a hasznosat, és meghalni is csak azért nem akarsz, mert ez a gondolat neked fájdalmas. Mi már most ez az öröm és fájdalom, mik az érzések? Nem valószínű-e, hogy azok is *önfentartások változások közepét*, miként az eszméletnek minden más állapota, a melyet eddig megvizsgáltunk? Hogy ez igazán így van, ezt akarom neked most megmutatni.

Mielőtt benned az első változás, az első érzéklet, észre-
 vevés, tanulás, emlékezés, az első *lelki* élet, *vagyis megváltozott* élet támadt, már *éltél*, nem volt szabad, hogy a változás holtan találjon, mert különben nem keltett volna eszmé-
 iétet, a mely csak megváltozása a korábbi életmozgásnak, küzdelem az új és a régi mozgás közt. S *az eszméletnek az összes későbbi állapotaiban*, a melyek valamennyien csak egymásnak és az első, a lelki élet előtt folyt *vegetatív életnek* ugyanabban az anyagban, ugyanazokban az anyagrészecskékben végbement változásai voltak, csak csekély változásokkal *állandóan fenmaradt egy és ugyanaz az élet*. Mert nem vert-e szíved folyvást, a mióta csak van szíved? Nem keringett-e véred szakadatlanul már az anyatestben, a mikor még az anyai vérnek egy része volt a te véred, és később is mindig? Nem vettél-e szakadatlanul lélekzetet, a mióta a levegőt érted? *Nem ment-e végbe benned szakadatlanul a molekulák bomlása és összetevődése azóta, hogy képződni kezdted, máig*: A változásoknak, a melyek rád hatottak, benned az anyagmennyiség és anyagösszetétel, kívül a hő, a nyomás csak csekély változásai, csak csekély hang-, fény-, ízlés és szagmozgásoknak volt szabad lenniök, hogy *amaz állandó mozgások*, megváltozva bár, de *fenmaradhattak légyen s nem kényszerültek megállásra*; csak ezért éltél tovább, volt eszméleted, éreztél fájdalmat s örömet. Csak ke-

véssé káros behatásnál, *a mely mellett amaz állandó élet mégis fentmarad*, támad fájdalom, különben azonnal megszűnik az élet és minden eszmélet; s ha túlságosan fokozódik egy benyomás, a mely egyébként örömet kelt, akkor nem örömet, hanem az eszméletnek, sőt az életnek is megszűnését okozza.

Az öröm és a fájdalom, a melyek minden benyomást vagy változást — figyelj, s észre fogod venni, hogy az e tekintetben látszólag közömbösek is — kísérnek, *egy mozgásnak minden változás mellett is fentmaradásából erednek, az alapéletmozgás fentmaradásából*, a mely minden életmozgás mögött rejtőzik és a mozgató erőt szolgáltatja, t. i. *az élő anyag folytonos bomló és összetevődő mozgásának önfentartásából*, a mely folyvást végbe megy, a míg a változások nem túl nagyok s így az életfeltételek meg vannak. Miként a *megismerő* eszméleti állapotok a központi ideganyag ezen állandó, az élet kezdetétől végbemenő életmozgása változásainak kísérői, úgy az *érzések* is. Míg a sokféle különböző megismerések: szín, piros, zöld szín, hang, négyszög, asztal, asztal szék mellett stb. e változások különböző *nagyságainak és irányainak* és e tekintetben egymástól való eltéréseinek felelnek meg, addig az öröm és a fájdalom, a melyek egyaránt minden változást kísérnek, annak az általánosabb körülménynek felelnek meg, hogy egy változás *az ideganyagrészeknek nagyobb avagy kisebb bomlási és összetevődési lengését, erősebb, teljesebb avagy kisebb égést és felépülő mozgást idéz-e elő*.

A közönséges tapasztalás is bizonyítja, de meg a legpontosabb mérésekkel is kimutatták, hogy az örömmel az összes testi mozgások fokozódása, a fájdalommal azok csökkenése jár. Igaz, látszólag vannak fájdalmas állapotok, a melyekre nézve az ellenkező áll; a haragot például a testi mozgások fokozódása kíséri, mindenféle fájdalom sírásra, jajgatásra, panaszra, földön hentergésre stb., vagyis erő kifejtésre vezet. De ez csak látszat; ezek nem tiszta fájdalmas állapotok, hanem már enyhülési átmenetek és az enyhülés épen a mozgások, a testi erő újra való erősebb kifejtésének, fokozódásának felel meg. A haragban már meg van a tudat, hogy ki az oka a bajnak és ki ellen kell fordulni, az tehát megkönnyebbülés állapota. A tiszta fájdalommal, például a bánattal, a mely magán segíteni nem tud, az összes testi mozgások leszállása jár: az anyagcsere, a vérkeringés csökkenése (halaványság, a szem fénytelen, a gondolkodás lassú) az összes kiválasztások, az összes külső beidegzések csökkenése: a hang halkabbá, a tagok mozgása gyön-

gébbé, lustábbá és bizonytalanabbá lesz. Épúgy az ijedtség, a mely magán segíteni nem tud, az összes funkciókat leszállítja. Minden fájdalmas állapot az erő kifejtés csökkenésével jár, ha magán segíteni nem tud, és erő kifejtéssel, ha magán segíteni tud, vagyis mikor enyhülés követi. Az indulatok összes nyilvánulásai — külsőleg és a vérkeringésben, a vérnek a cselekvésre induló vagy nem induló tagokhoz folyásában vagy nem folyásában — ennek a magán segíteni tudás vagy nem tudás elemének a folyamányai és ezen a czélszerűségi alapon kell a fájdalmas lelkiállapotokat osztályozni. Egyébként, ha valamely fájdalommal annak elhárítására irányított erő kifejtés jár is, még nem következik, hogy máshonnan nem vonatott el az erő — mint mikor például nehéz gondolkodási munkában megzavartatván, haragomban az asztalra ütök, de a gondolkodást abban is hagytam és valószínűleg emésztésem is gyöngébben folyik —; a fájdalom nem *szüntet meg* minden erő kifejlést; mennél nagyobb azonban a fájdalom, annál nagyobb mértékben *szünteti meg* az erőfejlést.

Az örömnél és fájdalomnál épen föltétele, hogy valamely behatás ne állítsa meg az állandó bomló és összetevődő mozgást, *hogy az fenmaradjon*, különben beáll a halál, nagyfokú csökkenésénél pedig az eszméletlenség.

Térjünk azonban át az érzések magyarázatáról az *akarat* magyarázatára. Mi az akarás, és *miért akarjuk az örömet s nem akarjuk a fájdalmat?* Minthogy egy fájdalmas behatás olyan mozgás, a mely ellenkezik az állandó bomlási és összetevődési mozgással és ezt akadályozza, ezen még fenmaradó mozgás által maga is akadályoztatik, és az az eszméleti állapot, mely ezt az akadályoztatást kíséri a fájdalom *nem akarása*] minthogy az öröm viszont amaz állandó mozgással *egyirányú, nem talál benne akadályt, egybeolvad vele és előáll az öröm akarása*. Az örömet tehát akarjuk s a fájdalomtól irtózunk a régi mozgásnak az új mozgás beálltakor való ugyanazon önfentartása folytán, a mely egyszersmind minden megismerő eszméleti állapotnak és magának az öröm meg a fájdalom érzésének is alapjául szolgál. Tovább élni is azért akarsz s a haláltól is azért irtózol, mert már élsz s mert a továbbélés gondolata oly mozgás, a mely az életmozgással egyenlő irányú, a halál gondolata pedig oly mozgás, a mely avval ellentétes irányú.

S mért követi az örömet meg a fájdalmat, illetve azok varását nem pusztán azok akarása, illetőleg nem-akarása, hanem

azokra az eszközökre való emlékezés is, a melyek az örömet megszerzik, a fájdalmat pedig távortartják? Miért jut eszünkbe minden e tekintetben czélszerű tétel, a térbeli és időbeli viszonyokra vonatkozó összes ezen esetben hasznos ismereteink, minden jelentős hasonlóság és különbség? miért nem áll be egy tetszés szerinti céltalan emlékezés vagy játszi összehasonlítás, hanem *czélszerű*, az öröm biztosítására és a fájdalom távortartására vonatkozó *gondolkodás*? Ez a kérdés nagyon jogosult. Mert — miként tudod — a tér- és időbeli viszonyokra, egyenlőségre és különbségekre vonatkozó valamennyi korábbi észrevételeink, ismereteink szüntelen fenmaradnak az élet folyamán; valamennyien emlékezetképen az eszméletbe akarnak belépni; ezek a mozgások valamennyien küzdelmet folytatnak ezért ugyanazokban az anyagrészecskékben; a jelenlegi örvendetes, vagy fájdalmas eszméleti állapotból kiindulva időben s térben *minden tetszés szerinti* dologra emlékezhethénk s valamennyivel összehasonlíthatnók a jelenlegi eszméleti állapotot. Minthogy azonban az az ismeret, hogy az örömet bizonyos eszközökkel megszerezhetjük, a fájdalmat pedig távortarthatjuk, olyan mozgás, a mely *amaz állandó alapéletmozgással, a bomlás és összetevődés állandó mozgásával egyenlő irányú* — mert magában foglalja az örömet, a fájdalom megszűnésének gondolatát vagy mozgását, — *m-ig mindama többi dolgokra és állapotokra való emlékezés, a melyek mellett az öröm tapasztalataink szerint nem áll be, a fájdalom tapasztalataink szerint tovább tart,* (helyesebben: e tapasztalataink emlékezetei) ama mozgással *ellentétes irányú mozgások*, azért ezen utóbbi mozgásváltozatok kezdetei nem valósulnak meg, amaz előbbié ellenben igenis megvalósul. Ezért áll be erősen és világosan az a gondolat, hogy a cél ezen meg ezen az úton elérhető; megjelenik annak a homályosabb tudatnak a hátterén, hogy a cél minden más, tisztán meg nem különböztetett, nem specializált körülmény közt nem érhető el. Nem is állhat be ama világos gondolat másképp mint ezen háttéren, ezen ellentétben, mert különben nincs értelme; vagyis nem állhat be másképp mint mindazon mozgások önfentartásának alapján, a melyek mind ezen más, czélszerűtlen körülmények ismeretének felelnek meg. Az arról való czélszerű gondolkodást hogy miként biztosíthatjuk az örömet s miként tarthatjuk távol a fájdalmat, az alapéletmozgásnak *ugyanaz az akadályozó, kiválasztó önfentartása* hozza tehát létre, a mely magát az öröm akarását és a fájdalom nem akarását is jelenti, e mellett létrehoz-

zák az összes mozgások önfentartásai, a melyek élményeknek felelnek meg.

De miért nem gondolkozunk pusztán, hanem *cselekszünk* is *célszerűen*? Miként összes emlékezeteink vagy ismereteink, éppen úgy minden egyes mozgatható szervünknek összes különféle lehető feszülési és hajlítási és egyik vagy másik irányban való mozgatósi indítékai is ezen szerv ugyanazon mozgató idegrészecskéiben küzdelmet folytatnak egymással a megvalósulásért. Azokat azonban, a melyekről korábbi tanulás, tapasztalat alapján tudjuk, vagy a melyek kezdődő megvalósulásánál érezzük, hogy megvalósulásuknál a fájdalom tovább tart, az öröm nem jó létre, *megakadályozza a folytonos állandó alapeleim mozgás*, a bomlás és összetevődés állandó mozgása. Mert az a tudat, hogy célszerűtlenek, oly mozgás, a mely ezzel az alapmozgással ellentétes, míg az a tudat, hogy egy bizonyos mozgásindíték az örömet biztosítja, a fájdalmat hátrítja, oly mozgás, a mely *akadálytalanabb, mint minden más*; az a tény pedig, hogy egy bizonyos külső szervi mozgás megakadályozza, hogy az a belső mozgás, a mely eme örömet biztosító, fájdalmat távol tartó szervi mozgás képének, képzetének megfelel, a megvalósulásig növekedjék, ellenkezést jelent ezzel a belső, akadálytalan, mert a bomlás és összetevődés állandó mozgásával egyenlő irányú mozgással; az a tény viszont, hogy e szervnek egy másik mozgási állapota ezen belső mozgásnak megvalósulása, annak ezzel való akadálytalan egyenlőirányú voltát jelenti.

E különbség folytán minden szerv minden pillanatban a célszerű mozgás állapotába jut, vagy abban marad, azt meg nem változtatja és ennek folytán van vagy lesz minden szerv mindig célszerűen beállítva; tehát *az állandó alapéletmozgás ugyanazon akadályozó önfentartása* folytán, a mely az örömnél érzését és akarását és a fájdalom érzését és nem-akarását is előidézi.

Az öröm és fájdalom érzését, annak akarását és nem-akarását és az akart állapot elérését tehát az állandó alapéletmozgásnak *ugyanaz* az akadályozó önfentartása biztosítja; a minthogy *a célszerűségnek ténye és tudata is az avval való egyenlő vagy ellenkező irányúságban áll*. Ezért akarjuk a célszerűt és ezért is jó az létre.

De nemcsak a céltudatos, megfontolt cselekedetek, hanem a meg nem fontolt célszerű cselekedetek is, a *célszerű* (tévésen) úgynevezett *reflexek* is ezen okból váltatnak ki. Hogy meg-

magyarázzam neked, hogy miért jönnek ezek megfontolatlanul, céltudatlanul létre, az élet egy törvényét kell veled közölnöm, a mely az életben csak másodrangú azzal a törvénnyel szemben, hogy: az jó létre a legkönnyebben, a mi a bomlás és összetevődés alapmozgásával egyenlő irányú. Ez a törvény így szól: Minél gyakrabban ment végbe valamely mozgás, annál erősebben marad fenn és annál könnyebben jó létre. Az úgynevezett reflexek a leggyakrabban célszerű és ennek folytán a leggyakrabban előforduló mozgások. Ezért *gyorsan* jönnek létre, (ez a mozgásváltozat vagy mozgáslefolyás gyorsan jön létre), *mielőtt még az ellenkező mozgási indítékok velük erősen versenyre kelhetnének és ezért is jönnek létre saját maguk előzetes elképzelése és célszerűségük megfontolása nélkül.* Mert hiszen az *eszmélet*, miként az előadásom elején mondottakból tudod, csak *különböző mozgásoknak ugyanazokban az anyagrészekkébe való különbsége, ellenkezése, küzdelme vagy versenye folytán kél.* Miként az anyára csak úgy gondolhatok, ha azt más nővel ellentétbe helyezem stb., úgy a szempilla behunyására előzetesen csak úgy *gondolnék és gondolhatnék*, ha azt más hasonlókkal, más testrészekkel és a szempilla más mozgásával ellentétbe helyezném, ha tehát különböző testrészek és mozgások valószínű erős versenye folya azon esetben, mikor túlságos fény éri szememet.

E túlságosan könnyű fellépésnél, az egész mozgásfolyamat túlságosan könnyű, az alapéletmozgás által már ellen nem őrzött voltánál fogva azonban nagyon begyakorolt mozgások, sajnos, néha oly esetekben is fellépnek, *a melyekben kivételképen célszerűtlene*k, a melyek azonban hasonlatosak olyan esetekhez, a melyekben máskor célszerűk voltak. S éppen így néha olyan eszméleti állapotokkal (például igen ritka illatokkal) kapcsolatosan, a melyek nem jelentek meg gyakran a legkülönbözőbb más eszméleti állapotokkal való viszonyban és a melyekre vonatkozólag tehát különböző emlékezetek versenye nem áll be, nem célszerű gondolkodás, hanem az éppen egyszer észrevett, egyedülálló, verseny által nem gyengített viszonyra való *ezéltala?i emlékezés* (u. n. céltalan társulás) jó létre, főként ha nem érdekel bennünket éppen nagy cél, nagy öröm vagy fájdalom.

És ezzel a jelenségek három osztályának kivételével keresztülmentünk az egész lelki életen. Láttad, hogy a *lelki élet összes tényei*, érzéklet, viszonyok észrevése, emlékezés, érzés, akarás, céltudatos, megfontolatlan célszerű cselekvés *mozgásnak önfentartásai vál-*

tozás közepett, az élet kezdete óta bennünket ért összes mozgások az élet folyamán fenmaradnak és egymással és később bennünket érő mozgásokkal szemben fenmaradni igyekeznek és küzdenek ezért egymással az ideganyag ugyanazon részecskéiben. De már az első élményt, az első változást is megelőzte a bomlásnak és az összetevődésnek egy életmozgása ugyané részekben az életfeltételek (a levegő, a hő stb.) következtében, és hogy lelki élet támadhasson, azoknak a változásoknak, a melyeket élményeknek nevezünk, csak csekély változásoknak szabad lenniök, hogy a bomlás és összetevődés amaz állandó mozgása tovább folyjék, fenmaradjon és legfeljebb csak megváltozzék. Ezen mozgásnak mindezen egymással küzdő változatai közül minden pillanatban az jó létre, a mely e mozgásnak legcsekélyebb akadályozását jelenti; ezen mozgás mindezen mozgáskezdetek közepett a legkisebb ellenállás, a leglendületesebb mozgás irányába megy át.

E szerint az eszméleti állapotok összes különböző fajainak, a lelki élet összes különböző tényeinek lényege ugyanabban áll, mint az élet egészének lényege és a tisztán testi (a különböző eszméleti állapotokról való tudomásvétel nélkül tekintett) élet; mert hogy az élet egészében testileg tekintve mozgásnak változással szemben való önfentartása, az bizonyos. Hogy pedig ez nem pusztán szellemeskedő, jelentőség nélkül való általánosítás, az a következőkből világlik ki: Miben áll az életben mindazon mozgások fenmaradásának és küzdelmének haszna és feladata, a melyek valamely eszméleti állapotból kiindulva, annyi azzal tér- vagy időbeli viszonyban álló vagy attól különböző más tényt jelentenek? Abban, hogy ha az élet tényleges változása az életet akadályozó avagy nem a lehető legéletteljesebb, mégis *álljon rendelkezésre egy mozgáskezdet* annak egy jobb állapotba való visszaváltozására; (éppen ezért az idő- és térbeli igazságok összes érzékletei, a megkülönböztetések és érzékletek *egymás változásai* kell, hogy legyenek, mert mindig csak arról van szó, hogy egy mozgásnak egy másik mozgássá való célszerű átváltoztatását találjuk meg: ez az úgynevezett «pszichologikus relativitás» gyakorlati jelentősége). Ebből azonban kitűnik, hogy nem jelentőség nélkül való játék mindezeket a megismerő, megkülönböztető eszméleti állapotokat, mint mozgás önfentartását felfogni, mert ebben rejlik gyakorlati, funkcionális jelentőségük is. A köznapi, felületes felfogás is tudja, hogy érzékleteink, megkülönböztetéseink és ismereteink haszna abban áll, hogy azok által életünket fentartjuk, örö-

möket biztosítunk magunknak és fájdalmakat kikerülünk; hogy azonban ez a hatásuk honnan ered, azt ez a felfogás nem tudja alapos módon kifejezni, mert ismeretek «értékesítése, hasznosítása, alkalmazása», azokhoz való «alkalmazkodás» képletes, nem pedig fundamentális kifejezések. Ismereteinknek ez a hatása onnan ered, hogy azok — anyagilag, mekhanikusan tekintve — korábbi élményekből visszamaradt *mozgáskezdetek* a mozgásnak, az életbeállításnak más, bizonyos körülmények közt célszerű, módjaira. Azok a tényleges, valóságos eszméleti állapot mellett *egyéb ismeretek* egy egész objektív világ s számtalan tárgyainak, erőinek, meg elérhető hatásainak a tudatát is képezik ránk nézve; ezen világról való tudatunk számtalan mozgáskezdetben vagy mozgáslehetőségben áll, a melyek közül akaratumk az egyiket vagy a másikat választhatja a megvalósításra, tényleges eszméleti állapottá való átváltoztatásra. Az állandóan létező, objektív világról való tudatunk nem más, mint az akarat, vagy helyesebben a megvalósítás, lehetőségeinek tudata; e tudat akaratumknak következménye, funkciója és nem volna lehetséges, ha nem volna állandó, válogató akaratumk, mert különböző dolgoknak különben, időnként való megjelenése érzéseink előtt nem taníthatna meg e dolgok állandó létezésére, miként ezt egy «Az objektív létben való hit lélektana» című régebbi könyvemben kimutatni igyekeztem. A folyvást meglevő világ odakint a tág térben és egy válogató akarat válogatásának folytonos lehetősége egy és ugyanaz a dolog. És miben áll az élet fentartása szempontjából annak haszna, hogy örömet és fájdalmat érzünk? Abban, hogy az öröm egyszersmind az, a mi az életet előmozdítja, a fájdalom az, a mi az életet akadályozza és hogy ezt jelzik; hasznuk tehát abból ered, a miben lényegüket találtuk, vagyis abból, hogy az állandóan fenmaradó életmozgásnak egyik és másik irányban való megváltozásai. Ez tehát lényegük minden tekintetben. És miben áll az élet fentartása szempontjából az akarás és a cselekvés haszna? Abban, hogy mindmegannyi számtalan fenmaradó mozgáskezdet között azt akarjuk, a mely az állandó életmozgásnak legakadálytalanabb tovább folyását jelenti. E mellett célszerű körülmények között a célszerűtlen mozgáskezdetek, az élet veszedelmeinek az ismerete is hasznunkra válik, mert ez a fenmaradás, ez az ismeret teszi lehetővé, hogy e veszedelmektől *előre* óvakodjunk. Látod tehát, hogy minden eszméleti állapot igazán része, darabja a mozgás azon önfentartásának, a melyben az élet, egészében testileg tekintve,

áll. A pszichológusok és az emberek általában is töprengenek azon, hogy illeszkedik bele abba az anyagi folyamatba, a melynek a testi életet ismerjük, az az egész más sajátságosán finom természetű, a mit lelki életnek, érzékletnek, tanulásnak és igazságnak, érzésnek, akarásnak nevezünk; hogyan függ össze a testi élet és teszem, matematikai és bölcsesleti igazságaink, nézeteink, a melyek olyan sajátságosán idegeneknek tűnnek fel a testi élet anyagi folyamatában; íme, most látjuk, hogy mindama finom lelki állapotok a testi folyamatnak, a testi élet fentartásának szakaszai a szó legtudományosabb, leganyagibb, legmekhanikusabb értelmében.

Hogy az élet a maga egészében mozgásnak változással szemben való önfentartása, azt mindenkor belátták; az életnek legfelületesebb szemlélete tanított rá. Hogy a lelki élet összes különböző tényei, összes különböző jelenségei, *az összes különböző eszméleti állapotok mozgás önfentartásai ezt máig sem ismerik fel még a mélyebben elmélkedő pszichológusok sem.* Legfeljebb a megszokásról ismerik el valamennyien; az emlékezésről és az összehasonlításról némelyek, a kik azt helyesen *redintegráció*-nak nevezik. A tér- és időbeli viszonyok észrebevésére vonatkozólag, a melyet általánosan egészen sajátos eszméleti állapotnak tekintenek, talán senki sem ismerte fel ezt az igazságot; hiszen a csengő hangját és a bejövő cseléd képét az agyvelő két különböző helyén lefolyó mozgásnak tartják és így nem is gondolhatják, hogy azon tapasztalás, hogy a csengő hangjára bejön a cseléd, egy mozgásnak egy változással szemben való önfentartásából áll elő. Az érzékletekre nézve hasonlóképen következetesen senki sem és valamennyire is csak kevesen látják át amaz igazságot, szintén azért, mert a különböző érzékek benyomásaik az agy annyi különböző részeiben egymástól függetlenül lefolyó mozgásoknak gondolják. Az emlékezés és összehasonlítás lényegét a legtöbben nem a redintegrációban, hanem abban látják, hogy az egyik eszméleti állapot egy *másodikat* hoz létre, a mely hozzátapad, hogy egy az agyvelő egyik részében való mozgás egy *más* az agyvelő másik részében való mozgást kelt; tehát nem abban, hogy egy összetett eszméleti állapot, egy mozgás *önmagát* fen tartja egy ugyanazon ideganyagrészekben való mozgáseltéréssel szemben.

Hogy azonban két különböző érzék benyomásai közül, a melyek egyszerre léptek fel vagy rövid idővel egymásután, miért tapad egyik a másikhoz, miért idézi fel később az egyik, ha

egyedül lép fel, a másikat, azt testileg megmagyarázni megint nem tudják, mert e különböző benyomásoknak megfelelő mozgásokat az agy velő különböző részeiben teszik fel. Beszélnek ugyan arról, hogy az egy időben vagy közvetlenül egymásután való fellépés következtében pálya keletkezett a két különböző központ között, a melyen a mozgás egyikről átterjedhet a másikra, de hogy miért volna ez ezen időbeli viszony következménye, ennek a magyarázatával adósok maradnak. Azok, a kik az emlékezést és az összehasonlítást redintegráczióknak nevezik, sem tudják azt testileg megértetni a különböző helyen való lokalizáció hamis tana miatt. Ugyane téves felfogás folytán Spencer Herbert (a ki pedig még legjobban szem előtt tartja a testi és a lelki élet összefüggését és a ki tudja, hogy a testi élet mozgás-önfentartás) azért, mert mindenekelőtt pszichologus és a helytelen *összeragadasi* és nem a helyes *mozgásküzdési* és *önfentartási* pszichofiziológiát tanítja, kénytelen volt (nemcsak a lélektanban, hanem az élettanban is) az élet fogalmát meghamisítani és elszegényíteni, és azt úgy meghatározni, hogy az «belső viszonyok összhangja külső viszonyokkal», pedig a külső viszonyok tekintetbevételével és felhasználásával és azoknak meg felelőleg épúgy öngyilkosságra állíthatom be a test viszonyait, mint önfenntartásra.

Hogy az érzések az állandó bomlás és fölépülés mozgásának az akadályozása- illetőleg előmozdításából állanak elő, hogy az akarás, a czélszerű gondolkodás, a cselekvések és az u. n. reflexek kiválasztása ezen mozgás akadályozó hatása által történik, ezt a tanítást egyik lélektanban sem fogod megtalálni. Az érzésekről, a gondolkodásról, akarásról és cselekvésről többnyire semmi alapvetőt, a reflexekről pedig azt a tant fogod megtalálni, hogy bizonyos behatások bizonyos mozgásokat bizonyos kijárt, kicsiszolt utak, nem pedig ezen mozgások közvetett hatásainak az állandó életmozgással való egyezése következtében hoznak létre. Bármily hihetetlennek is tessék (mert hiszen hatásaiokról való tudásunk alapján határozzuk el magunkat cselekvésekre), mégis az összes pszichofiziológusok kivétel nélkül cselekedeteink kiválasztásának fizikai, materiális, mekhanikus okát nem e cselekedetek közvetett hatásaiban, hanem más körülményekben keresik s e hatásokat e szempontból egészen figyelmen kívül hagyják E mellett azonban a reflexek és cselekedetek czélszerű, a hatásoknak megfelelő variációja: úgy az, hogy egy lefejezett béka a savat baloldaláról jobblábalával törli le, ha a balt lefogjuk,

mint az egész emberi haladás megmagyarázatlan és *örökké megmagyarázhatatlan marad*, vagyis e tan téves.

Ama két hamis alap felfogásnak, a melyet csaknem minden pszichofiziológus vall, egyike éppen az: hogy nem látják be, hogy minden élményt vagy változást egy életmozgás előz meg az idegrendszerben s hogy ez minden élmény alatt tovább folyik, és hogy lélek-élettanukat úgy alkotják meg, mintha az idegrendszer egyedüli mozgásai azok volnának, a melyeket élmények hoznak létre. Ezért nem tudják megmagyarázni, honnan ered az érző és czélszerűen akaró, cselekvő én, a kiválasztó erő, mert *ez az én ez az állandó mozgás*. Ezért van, hogy például Spencer Herbert egy lélektant irt meg, a mely csak az értelemmel (Intelligence) foglalkozik, az érzést és akarást pedig elejti, vagyis a mely nem lélektan és hogy ez az író élete végén, *Biology*-ja tavaly megjelent kiadásában, beismerni volt kénytelen, hogy az életről és a leiekről való nézetei egy nagy tévedés voltak, és hogy figyelmen kívül hagyott egy aktív erőt, a melyet azonban most sem tud megjelölni közelebbről. A másik hamis felfogás az a nézet, hogy a különböző érzékletek az ideganyag *különböző* részeinek vagy helyeinek mozgásai, és hogy ezen helyi különbség által van adva a különböző érzékletek különbözősége, holott a különböző érzékletek — a melyek alatt az összes mozgatható tagok és szervek különböző mozgási indítékai hatásának a tudata is értendő — éppen ellenkezőleg a központi ideganyag ugyanazon részecskéinek mozgásai, és az egyenlőség és a különbség tudatát éppen az ugyanazokban a részecskékben lefolyó különböző mozgások egyenlő és eltérő volta szolgáltatja. Oly férfiú is, mint *Hering*, a ki e két hamis alapfelfogás elsejét nem osztja, mert az ideganyagnak egy állandó disszimilativ és asszimilativ mozgását teszi fel, fen tartja a másodikat. Hogy e tévedés folytán a pszichofiziológusok nem tudják megmagyarázni összes érzékleteink hasonlóságáról és különbözőségéről való tudatunkat (a minek következtében az általános fogalmakat és az általánosító gondolkodást sem, hogy t. i. a mit az érzékletek egyik fajáról tapasztaltunk, átvisszük a másik fajára, a mennyiben az mindkettőben egyenlő elemekre vonatkozik), és hogy nem tudják megmagyarázni anyagilag az emlékezést, például, hogy a csengő szava miért kelti fel bennem a cseléd bejövetelének várakozását, tehát sem az u. n. hasonlósági, sem az u. n. összefüggési »társulást«: azt már mondtam. De ugyan-e tévedés folytán nem

képesek megmagyarázni azt sem: miért tudja mindegyikünk, hogy érzékletei *egy és ugyanannak az énnék*, ugyanannak az eszméletnek állapotai; ennek tudását ugyanis az idézi elő, hogy az összes későbbi érzékletek az ugyanazokban az anyagrészekben korábban végbement és ott továbbfolyó összes mozgásoknak megváltozásai, vagyis az, hogy *egy* mozgás változik meg folytonosan.

Es a sokezeréves filozófia daczára és bár az ellenkezőt vallják, tényleg mégis azt hiszik e tévedés következtében, hogy különböző érzékleteink megannyi különböző külső dolgoknak tükröződései vagy legalább is megismerései, vagy a legjobb esetben, hogy azok saját magunknak megannyi egymástól független változásai, és hogy létezik a világnak egy megismerése, és hogy az az élethez szükséges vagy ennek szempontjából hasznos, holott különböző érzékleteink csak változások változásai, nem jönnek bennünk létre egymástól független benyomások vagy változások, nem léteznek egyes dolgok külön megismerései, hanem csak egyenlőségek és különbségek megismerései, és afféle lehetetlen *abszolút megismerések nem is szükségesek az élethez*, minthogy mindenhez csak hozzá kell tennünk és tőle el kell vennünk, csak változtatnunk kell és csak erre vagyunk képesek és mert életünkre nézve a pusztán megismerő eszméleti állapotok belső tartalma mellékes és azok csak arra szolgálnak, hogy megkülönböztethessük azokat a tárgyakat, eseményeket, tulajdonságokat, cselekedeteket, a melyekkel öröm jár, azoktól, a melyekkel fájdalom van egybekötve, és hogy ismét rájuk ismerjünk, vagyis minthogy ezek az eszméleti állapotok csak mint értéktelen megkülönböztető jelek játszanak szerepet. Az élethez mint lényeges ismeret csak az szükséges, hogy az érzés útján megismerjük, hogy mi mozdítja elő és mi akadályozza életünket, sőt még ez sem, hanem hogy a hasznosat megragadjuk, a károsat pedig elhárítsuk, a mit azonban nem megismerés, hanem a mozgásoknak csupán a semmi ismereten sem alapuló akarástól kísért egyenlő vagy ellenkező irányú volta biztosít.

A lelki életnek az a három ténye, a melyről még semmit sem mondtam neked, a következő:

Először, mi az *igazság*? miért keletkeznek bennünk könnyebben és nagyobb számmal igazságok, mint *tévedések*:

Az igazság fogalma oly ismeretekre vagy tételekre vonatkozik, a melyekre visszaemlékezünk vagy a melyeket elgondolunk. Tudod, hogy észrevételeink fenmaradnak és mint emlé-

kezések jelentkeznek. Minthogy azonban ugyanazokra a tárgyakra vonatkozólag a *legkülönbözőbb* észrevételeink voltak, továbbá ama tárgyakhoz részben hasonló, részben tőlük különböző tárgyakra vonatkozólag megint más észrevételeink; minthogy továbbá voltaképen az összes tárgyak részben egyenlők, részben különbözők; minthogy összes e különböző tárgyakra vonatkozó észrevételeink vagy emlékezéseink mozgások, melyek egymással ugyanazokban az idegrészecskékben megvalósulásért küzdenek: *ennélfogva e küzdelem folytan a valóságos észrevételeknek megfelelő mozgások eltérései támadhatnak, és ezek a tévedések; a valósággal lefolyt észrevételt mozgásnak helyes, hamisítatlan újrafellépése pedig az igazság. Az igazság normálisan könnyebben jó létre, mint a tévedés, épen mert ez az eltérés nehezebb, akadályozottabb mozgás, mint az el nem térített. Az igazság eszméiét állapota éppen ennek a könnyűségnek az érzése, a tévedés tudata pedig amaz akadályozottság érzése; és minthogy az igazság eszméleti állapota akadálytalanabb, a tévedés eszméiét állapota pedig akadályozottabb mozgás, ezért az igazság tudata öröm, a tévedés tudata pedig fájdalom.* De valamely tárgyra nézve nemcsak magára arra a tárgyra vonatkozólag tett észrevételeink és *emlékezéseink* útján támadnak bennünk igazságok, hanem más hozzá csak részben és pedig különböző tekintetben hasonló tárgyakat illető észrevételek és emlékezések és ezen észrevételek reá illő részleteinek összetétele útján is. Az előbbi igazságok *tapasztalati*, az utóbbiak *gondolkodás* vagy *következtetés* útján nyert igazságok. De az eszméleti állapotok azonosságán és különbözőségén alapuló meggyőződésekhez tartoznak, miként már említettem, a *sarkigazságok* is. Ezek épen úgy, mint egy igazságnak egy másikból való *következése*, feltétlen igazságok, mert egy eszméleti állapot, egy mozgás csak saját maga lehet, hacsak az eszméleti állapot meg nem változik, meg nem szűnik; ha tehát egy eszméleti állapotra vonatkozó igazság más eszméleti állapotokkal való egyezése vagy azoktól való különbözőése által van adva, akkor az feltétlen; a tapasztalatokat ellenben más eltérő tapasztalatok követhetik ugyanarra a tárgyra vonatkozólag, ezért a tapasztalati igazságok nem feltétlenek. Az igazság azonban csak *egy élménynek*, az állandó alapéletemozgás *egy megváltozásának önfentartása*, nem pedig *annak magának végérvényes előmozdítása vagy önfentartása*, mert hiszen valamely igazság lehet kellemetlen, vagy zavaró, eltérítő (közömbös), valamely tévedés pedig lehet kellemes, vagy hasznos

cselekvést előmozdító; legbensőbb természetünkhöz és mozgásunkhoz képest csak kellemes vagy czélszerű igazságokat és a mellett kellemes vagy hasznos tévedéseket, (p. o. »ideológiákat«) keresünk. Innen az embernek nem egészen igazságszerető, tévedéseket fentartó, elméletileg következetlen (de gyakorlatilag következetes) természete.

Másodszor, miért nem érzük be a pusztá önfentartással, hanem kívánunk *szórakozást* is? Mert az állandó bomlás és összetevődés mozgása mindig több erőt fejt ki, mint a mennyi a változatlan körülmények közt való önfentartáshoz szükséges, kifejtí ugyanis azt a fölösleget is, a melynek a változásokhoz való alkalmazkodások czéljaira mindig készen kell állania; ennek az erőnek föl kell használtatnia, el kell fogynia, nehogy az állandó bomlás és összetevődés mozgása megakadjon; innen a változások és a lehetőleg mindig új változások és alkalmazkodó cselekedetek utáni vágy, innen gyönyörködtető hatásuk és elmaradásuknak — az unalomnak — fájdalmas volta. A szórakozás tehát szintén az állandó bomlás és összetevődés mozgásának önfentartása és fokozódása, és a szórakozás utáni vágy annak önfentartása vagy fokozása utáni vágy.

Harmadszor, mi a *figyelem?* s *miért figyelünk minden pillanatban csak egy dologra?* Összes eszméleti állapotaink ugyanazoknak a központi ideganyagrészeknek mozgásai, *a különböző mozgáskezdeteknek millióiból ugyanazon egy pillanatban valósággal csak egy jöhet létre*, ezért figyelünk mindig csak egyre a bennünk végbemenő sok mindenfélenek homályos tudata közepette; *a figyelem a győzedelmes mozgáskezdetnek ez az erős tudatra jutása*, és mindig a czélszerűre figyelünk vagy az erősre, mely a czélszerűvel szemben is keresztültör. Nagyon begyakorolt vagy «reflexmozgások» azonban a figyelmen kívül avagy egyébire irányuló figyelmünk mellett is létrejöhetnek, mert könnyű és gyors lefolyásuk nem zavarja észrevehetően ama küzdelmet és eredményét.

Befejezésül, kedves Bélám, még azt a sejtelmemet fejezem ki neked, hogy a mozgás azon önfentartása, a mely az összes lelkiállapotok lényege, az összes lelkiállapotok esetében egy elektromos áram önfentartása az elektromagnetikus indukció Lenz-féle törvényének értelmében. Hogy minden a szervezetet érő változás oly benső mozgásokat — a térbeli vagy időbeli *megelőző* tudatát, összehasonlítást, emlékezést, a belső mozgás megakadályozásának megszüntetésére vonatkozó akarást — kelt

föl, a melyek ellenállást és visszatérést jelentenek a behatással szemben és hogy e benső mozgások oly külső mozgásokat idéznek elő, a melyek a szervezetet a zavaró hatás alól kivonják: ez oly nagyon hasonlít a galvanikus indukcióhoz, hogy a kettő azonosságát föl nem tenni nagyon nehéz.

Annak a tannak, hogy az összes eszméleti állapotok a központi ideganyag ugyanazon részecskéinek mozgásai, látszólag az a — még be nem bizonyított, de kísérletek által némileg valószínűsített — tény mond ellen, hogy a különböző érzékletek támadásához ezen központi idegállomány különböző helyeinek az épsége szükséges. Egészen jól el lehet azonban gondolni azt is, hogy minden egyes érzékszerv benyomásainak előbb egy bizonyos ezen érzéknek megfelelő központot kell ugyan érniök, *hogy ez azonban nem elégséges arra, hogy a megfelelő érzéklet keletkezzék* és hogy ellenkezőleg minden érzéki benyomásnak közös központokba való továbbvezetése vagy a különböző speciális központoknak egymásra hatása szükséges ahhoz, hogy eszméleti állapot jöjjön létre. A megfelelő különös központok szerepe esetleg csupán abban is állhatna, hogy az érzékszerv torkolataiképen egyszerűen a vezetés folytonosságához szükségesek. Az idegmozgás villamos természetének felvétele mellett azonban az látszik legvalószínűbbnek, hogy egy érzéki behatás előbb bizonyos központokban kelt indukciót, hogy ez a behatás és ez az indukció az összes többi központokban kelt indukciót, ezen központok mindegyike ismét az összes többi központokban, és hogy így minden központi részecskében ugyanazon különböző mozgások versenye támad.

Az idegmozgás villamos természetének ezzel a sejtelmével zárom be előadásomat.

Utóirat. Ezen előadást (a végére hagyott három lelki jelenség tárgyalásának kivételével) a *Szabad Liceum* tudományt és ismeretet terjesztő társaság egy estjén el is mondtam (természetesen nem azon formában, a melyben az csak egy személyhez van intézve). Ezen alkalomból további nehézségekről értesültem, a melyekbe a fönnebbi elmélet megértése egyeseknél ütközik. E nehézségekre nézve a következőket kívánom még az előadáshoz hozzáadni:

1. A központi ideganyag bomlási és összetevődési mozgásának állandó fenmaradása abban különbözik az azt módosító

mozgásváltozatok fenmaradásától, hogy ez utóbbiak, mint mozgáskezdetek mindnyájan folyton fenmaradnak és hatnak ugyan, de azok közül mindig csak egy jön létre valóban, a többi legyőzetvén, ámde a mellett a bomló és összetevődő mozgás — akadályozottabban vagy akadályozatlanabban, egyik vagy másik változatában — mindig valóban végbe megy, a míg az élet tart. A mozgások vagy erők eredője, a míg az élet tart, mindig olyan, hogy ezen összetevődő és bomló mozgás meg nem szűnik, az sohasem legyőzött mozgáskezdet.

2. Az, hogy az ezen állandó mozgást akadályozó fájdalmas behatások csak csekély mértékűek legyenek, nemcsak azon okból fontos, hogy azon mozgást meg ne szüntessék, a mi a fájdalom és minden eszméleti állapot fellépésének föltétele, hanem azon okból is, hogy túlságosan meg ne gyöngítsék, illetőleg más változataihoz képest túlságosan meg ne változtassák, hogy így elegendő ereje maradjon ezen akadályozott változatából kisikolva más változatba átmenni.

3. Az állandó összetevődési és bomlási mozgás mellett az ideganyag részeiben fellépő és fenmaradó egyéb mozgások azon állandó mozgás változatait teremtik meg. Azt a tényt tehát, hogy egy behatás vagy egy ismeretnek megfelelő mozgás vagy valamely szerv mozgási indítéka azon állandó mozgásban akadályra talál vagy nem talál, úgy is kifejezhetjük, hogy az annak akadályozottabb vagy akadályozatlanabb változatát hozza létre, és az a tény, hogy az akadályozott mozgáskezdetek és indítékok nem valósulnak meg, az akadályozatlanabbak pedig igen, úgy is fejezhető ki, hogy a mozgás az akadályozottabb változatból a kevésbé akadályozottba siklik át, mint a hogy egy folyó, akadályba ütköztvén és akadályozatlanabb lefolyása is lévén, a medrét változtatja.

Éppen azért a pszichofiziológusoknak azt a mulasztását, hogy az élményeknek megfelelő mozgásokon kívül egy a folyton fenmaradó életföltételeknek (hő, levegő, bomló és helyettesítő anyag) megfelelő állandó mozgást nem különböztetnek meg, úgy is kifejezhetjük, hogy nem veszik tekintetbe a különböző élmények vagy változások közepette megmaradó, mindannyioknak megfelelő közös mozgást, a melynek e változások csak változatai. A kritikának ez utóbbi kifejezési módja akkor helyesebb, ha az élet föltételeiben, a hőben, a levegő összetételében, a test anyagának mennyiségében, a fölvetett anyag összetételében áll be változás; az előbbi kifejezés mód akkor, ha

az életföltételekhez egy új behatás, például egy fénybehatás, egy hang, egy nyomás járul.

4. Azt a kérdést, miért kíséri a fájdalmat és az öröm kívánását czélszerű gondolkodás, csak arról az oldaláról tárgyaltam, hogy miért nem kíséri czéltalan emlékezés. Ámde fölmerül a kérdés, miért kelt fel fájdalom vagy annak fenyegetése vagy öröm kívánása egyáltalában a jelen eszméled állapottól eltérő ismereteket? Felelet: épen mert a fájdalom vagy annak fenyegetése vagy az öröm nem bírása, hanem csak kívánása az állandó alapéletmozgás akadályozottabb változata, amaz ismeretek pedig, hogy bizonyos eszközök alkalmazása mellett a fájdalom megszűnik vagy többé nem fenyeget vagy az öröm eléretik, azon állandó alapéletmozgásnak akadályozatlanabb változatai. Azért siklik ez át azokról erre. És nevezetes igazság, a melynek az előadásban szintén nem jutott hely, hogy épen ezért csak a fájdalom (a mihez az örömnek kívánása is tartozik) szülhet igazi gondolkodást, az öröm soha. Fájdalom nélkül is támadhat czéltalan emlékezés vagy összehasonlítás, a mely a mozgásváltozatok fenmaradásának felel meg, de a szó igazi értelmében való gondolkodás soha. Igazi lendületes életet és szórakozást is csak a baj és munka adhat, a melyek esetén a vegetatív élet hajtásához szükséges erőn felül folyton fejlődő erőmennyiség akadályokkal szemben való elsiklásra elfogyaszthatik. A fájdalomhoz tartozik az elméleti igazság megismerésének vágya is, a mely — ép úgy mint egyéb kívánt öröm — szintén egy akadályozott kezdete a lendületes, akadályozatlan mozgásváltozatnak. Megvan benne már egy megtalálható igazság tudata, a mely azonban még nem vált el a tévedéstől és a kérdést meg nem oldó, közömbös, az igazságtól eltérő gondolatoktól.

5. Czélszerűtlen gondolkodás és cselekvés azáltal támad, hogy az előadott folyamat nem megy végbe teljesen, egészen, normálisan. A fönnebbi leírás a lelki életnek normális folyamának leírása, a mely azonban meg lehet zavarva. Egy begyakorlott mozgás oly gyorsan és könnyen folyhatik le, hogy nem kerül verseny alá a többi mozgáskezdetekkel és az alapéletmozgás ellenőrzése alá. Az összes ismeretek részbeni hasonlósága folytán összezavarás, a kellő megkülönböztetés hiánya állhat be. Leginkább ott lesz ez eset, a hol az alapéletmozgás gyöngesége, a folyton fejlődő erőmennyiség csekély volta miatt (például fáradtság esetén, elalvás előtt, kellő táplálkozás

hiánya vagy az idegállomány egy részének elfajulása folytán) nem lesz elég erő rendelkezésre, hogy az összes különböző mozgáskezdetek a kellő erővel támadjanak és így egymással versenyezzenek. Ekkor az egész gondolkodás és cselekvés elmosódott lesz. Ellenben az összes egymással versenyző mozgások, ismeretek, hasonlóságok, különbségek élénk, erős fellépése esetén élénk, tehetséges, lángeszű gondolkodás támad.

6. A pszichofiziológia, a (lelki élet) alapíténye (állandója) nem egy mozdulatlan idegállomány, a mely csak benyomások, változások folytán jön mozgásba, hanem egy (az életföltételek: meleg, levegő, vonzódás folytán) folytonos mozgásba levő idegállomány, mely minden pillanatban több erőt termel, mint amennyi a pusztán vegetatív mozgásokra abban a pillanatban szükséges. Már ezen folyton fejlődő erőfölösleg folytán, egyéb változások nélkül, is jön létre extravegetatív vagyis lelki élet, az extravegetatív szervek, a tagok mozgatása (u. n. spontán mozgások, a kisded rugdalózkodása stb.), unalom, idegállománybeli változás, vagyis eszmélet. Egyéb, zavaró változások esetén ezen erő fölösleg arra fordíttatik, hogy ezen akadályozás után is és a zavaró akadályoktól elsikolva a szervezet a legakadálytalanabb vegetatív mozgásnak megfelelőleg újra beállítsassék.

7. Nálunk a mai pszichofiziológia főképviseelőjének Wundt-ot tekintik. Élénk érdeklődést találtam azon kérdés iránt, hogyan viszonylik a fent előadott elmélet Wundt tanaihoz. Feleletem erre a kérdésre a következő: Wundt mindazon hatásokat, a melyeket én a központi idegállomány állandó bomlási és összetevődési mozgásának tulajdonítok, egy speciálisan lokalizált folyamatnak tulajdonítja, a melyet «apperceptio»-nak nevez. Azonban, nem szólva arról, hogy ennek lényegét lélektanilag kielégítően meghatározni nem tudja, annak anyagi, fiziológikus, mozgásbeli természetét tisztába semmiképen nem hozta. Ez a pszichofiziológusok legnagyobb részének, közöttük az összes tulajdonképi fiziológusoknak is a nézete ezen «apperceptio»-ról, melyről ép azért tudni sem akarnak. Így például Ziehen, a ki e tan ürességét átlátván, a régi, még kevésbé kielégítő lélektanál és pszichofiziológiánál marad, a minek következtében (különösen orvosoktól sokat olvasóit) rövid pszichofiziológiai vezérfonala teljesen hamis és felületes, sokkal kezdetlegesebb a Wundténál, a melyet elvet. Mert ez legalább meg nem oldott problémák létezését és az egy közös folyamat vagy erő általi magyarázat szükségességét állapítja meg, és e tekintetben érdeme nagy.

Pikler Gyula.